

FEDERMAYER, Frederik et al.: *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2012, 379 s.

Je potešiteľné, že dejinám aristokratických rodov v uplynulých rokoch domáca historiografia v spolupráci so zahraničnými kolegami venuje zvýšenú pozornosť. Prejavom tohto záujmu sú predovšetkým zborníky resp. kolektívne monografie zamerané na konkrétne šľachtické rody. Spomedzi rodov s priamymi väzbami k slovenskému územia ide o Pálffyovcov, Révayovcov, Thurzovcov, Balassovcov a opakovane už aj s edíciou vybraných prameňov Esterházyovcov.¹ Zámer predstaviť verejnosti fenomén aristokratov či magnátov v širšom časovom a tematickom rámci napĺňa dielo trinástich autorov pod vedením Frederika Federmayera. Monografia *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948* vydaná Slovenskou genealogicko-heraldickou spoločnosťou zároveň tvorí prvý zväzok v edičnom rade Almanach SGHS. Editor v úvode pojednáva o genealogickom a historickom výskume vyššej šľachty na Slovensku – hodnotí stav bádania, zameranie a možnosti súčasného výskumu. Potvrďuje, že téme sa slovenská historiografia dosiaľ systematicky nevenovala. Príčiny možno hľadať v sociálnom a politickom vývoji s dosahom až do súčasnosti. Z tohto pohľadu sa preto javí príznačné aj konštatovanie F. Federmayera, že Slovensko je jedinou krajinou strednej Európy, ktorá sa úplne vzdala svojej aristokracie.

Monografia sprístupňuje súbor zámerne vybraných tém, spracovaných jednotlivými autormi. Nejde teda o výstup z konferencie s voľne prihlásenými príspevkami. Napriek tomu dielo poskytuje obsahovo pestrý výber textov, pričom vzhľadom na stav poznania niektoré majú komplexnejší charakter, iné sú skôr sondami do problematiky. Práca pozostáva

¹ MALEČKOVÁ, Katarína (ed.): *Pálffyovský rod. Dejiny, osobnosti, stavebné aktivity, mecenášstvo a zbierky*. Bojnice : SNM – Múzeum Bojnice, 2000; FUNDÁRKOVÁ, Anna – PÁLFFY, Géza (eds.): *Pálffyovci v novoveku*. Bratislava – Budapest : Pro História, 2003; KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (zost.): *Rod Révai v slovenských dejinách*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010; LENGYELOVÁ, Tünde a kol.: *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava : Pro Historia, 2012; FERENCOVÁ, Helena – ANTOLOVÁ, Erika (zost.): *Rod Balašovcov v 13. až 19. storočí*. Modrý Kameň : SNM – Múzeum bábkarských kultúr a hračiek, 2013; GÜRTLER, Wolfgang – KROPF, Rudolf (hrsg.): *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*. Eisenstadt : Amt der Burgenländischen Landesregierung, 2009; MACZÁK, Ibolya (szerk.): *„Fényes palotákban, ékes kőfalokban“*. Tanulmányok az Esterházy családról. Budapest : WZ Könyvek, 2009; KNAPP, Éva – TÜSKÉS, Gábor (szerk.): *Az Esterházy család és a magyarországi művelődés*. Budapest : MTA Bölcsészettudományi Kutatócsoport, 2013.

z dvoch tematicky vymedzených častí. Prvá pojednáva o aktivitách aristokracie v politickej a cirkevnej sfére. Druhá, obsiahlejšia časť, sústreďuje záujem na aristokratickú reprezentáciu, t.j. súhrn problémov týkajúcich sa sociálnych dejín a umelecko-historického okruhu. Prvou v poradí je kapitola Gézu Pálffyho u utváraní stavu uhorských barónov a magnátov v 16. storočí. Všíma si povyšovanie šľachticov, rôzne okolnosti udeľovania barónskeho titulu (akcentuje najmä vojenská služba), čo dokladá početnými príkladmi a prehľadným chronologickým zoznamom. Nasleduje text F. Federmayera o Lippayovcoch zo Zomboru. Autor spresňuje otázku pôvodu rodu, ktorý mohol pochádzať zo sedmohradského mesta Lippa (rumun. Lipova), venuje sa jednotlivým členom, vrátane ostrihomského arcibiskupa Juraja Lippaya. Pozoruhodné poznatky prináša o väzbách Lippayovcov k Dóczyovcom (okolnosti držby hradu a panstva Šášov) a Balassovcom. Anna Fundárková sa zamerala na vybrané politické skupiny uhorských aristokratov v 17. storočí. Sleduje vzťahy medzi palatínom Mikulášom Esterházym, komorským prednostom Pavlom Pálffym a arcibiskupom Jurajom Lippayom. Sústredila sa pritom na dôvody ich vzájomnej rivality a motívy ich konania. Text Ingrid Kušnirákovej nadväzuje na dva predošlé a najmä priskúmaní osobnosti M. Esterházyho sa s nimi prelína. Autorka v rámci procesu rekatolizácie okrem úlohy magnátov zdôraznila i význam reholí – najmä jezuitov, ale aj františkánov, pavlínov a klarisiek. Zložitost' pomerov zároveň dokresľuje citátmi z dobových *Litterae annuales*.

Jan Županič pojednáva o pomere aristokracie k ostatnej šľachte, a o nadobúdaní kniežacích a barónskych titulov. V rámci širšieho prostredia habsburskej monarchie porovnáva rakúsku časť s uhorskou. Ťažisko kladie na 19. storočie, keď sa v dôsledku dynamických spoločenských zmien mení právne a sociálne zázemie aristokracie. V nadväznosti na J. Županiča napokon prináša detailný pohľad na uhorské i súčasné slovenské územie Roman Holec. Všíma si postavenie aristokracie v uhorskom politickom dianí so zreteľom na parlamentný model a zastúpenie aristokratov v hornej snemovni uhorského snemu. Zameriava sa aj na podiel zemianstva a (ne)prítomnosť aristokratov v slovenskom národnom hnutí. Špecifickú výnimku tvoril v tomto ohľade barón Gregor Friesenhof. Okrem nenaplnených plánov slovenskej politickej reprezentácie tak vystupuje do popredia otázka identity šľachtického stavu a lojality Slovákov k Uhorsku, ale aj postupná demokratizácia a modernizácia spoločnosti.

Druhú časť monografie venovanú kultúre a spoločenskému životu otvára kapitola Tünde Lengyelovej. Autorka sa zamerala na život aristokratiek, pričom poukazuje na fakt, že ich úlohou v postavení manželiek bolo vedenie rodiny a domácnosti, a výchova detí. U žien v aristokratickom prostredí zároveň plnila dôležitú úlohu informovanosť v aktuálnych politických, hospodárskych a sociálnych pomeroch. Umožňovalo im to lepšie viesť domácnosť a v prípade neprítomnosti manžela i spravovať rodové majetky. Od 16. storočia sa zrejme aj z uvedených dôvodov ženy aktívnejšie prejavujú i na poli gramotnosti či všeobecne vzdelanosti. Diana Duchoňová upriamila záujem na fenomén aristokratického dvora. K uhorským špecifikám patrilo, že najvyššie postavený – panovnícky dvor sídlil vo Viedni, alebo Prahe. Aristokracia si preto budovala vlastné dvory, vychádzajúce z domácich tradícií, ale aj z Viedne podľa burgundského modelu. Podrobnejší pohľad na fungovanie, štruktúru a personálne obsadenie dvora autorka predstavila na príklade Esterházyovcov.

Uhorskej vyššej šľachte zapísanej v registroch (tzv. kvaternoch) novoprijatých členov medzi moravské zemské stavy od polovice 17. do polovice 19. storočia venuje pozornosť Jiří Brňovják. Pre právoplatné prijatie bolo potrebné získanie inkolátu (dedičného obyvateľského práva) a vykonanie sľubu vernosti panovníkovi (skladal sa pred úradníkmi českej dvorskej kancelárie vo Viedni). Poslednou právnou podmienkou bolo zloženie reverzu k zemi – písomného sľubu dodržiavať zemské práva a zákony. Prekvapujúco pôsobí zistenie, že vklady do moravských kvaternov tvoria po rozdelení šľachty podľa pôvodu v prípade uhorskej šľachty len 3 % podiel. Predstavuje ho iba 21 vkladov týkajúcich sa 16 magnátskych rodov (napr. Czobor, Forgách, Illésházy, Majthényi). Nízky počet napriek geografickej blízkosti svedčí o obmedzených kontaktoch medzi uhorskou a moravskou vyššou šľachtou. Ďalšiu tematicky blízku kapitolu spracoval Marek Starý. Zamerala sa na migráciu, resp. aj politickú emigráciu uhorskej šľachty do Čiech. Od druhej polovice 16. storočia predstavovali Čechy v porovnaní s Uhorskom pokojnejšie územie, kde navyše pôsobil aj cisársky dvor Rudolfa II. Napriek tomu podobne, ako na Morave, uhorská aristokracia prenikala do českého prostredia len v malej miere. Okrem možnej nedôvery českej šľachty voči cudzincom mohli tento stav podmieňovať aj prekážky právnej povahy. Rovnako marginálny charakter malo podľa M. Starého i angažovanie českej šľachty v Uhorsku. S vysloveným názorom

možno vo všeobecnej rovine súhlasí, aj keď napr. doklady o správe kráľovských hradných panstiev naznačujú, že v niektorých regiónoch v 15. – 16. storočí opakovane pôsobili šľachtici českého alebo moravského pôvodu.

Špecifickým väzbám uhorskej aristokracie k zahraničiu venuje pozornosť Igor Graus. Pojednáva o uhorských členoch rádu Zlatého rúna, prestížneho rytierskeho spoločenstva založeného na burgundskom panovníckom dvore v roku 1430. Spomedzi uhorskej šľachty v ráde nachádzame pomerne úzky okruh osôb. Rozlišovať pritom treba medzi voľbou a prijatím medzi rytierov. Do uvedenej kategórie patrí Matej Korvín, ktorý bol riadne zvoleným rytierom, členom rádu sa však (zrejme v dôsledku politického vývoja) oficiálne nestal. Za prvého rytiera rádu Zlatého rúna pochádzajúceho z Uhorska možno preto označiť až Ludovíta II. Jagelovského. V roku 1700 došlo k rozdeleniu rádu na dve vetvy – španielsku a rakúsku. Sídlo rakúskej vetvy vo Viedni podporovalo nárast počtu členov domácej aristokracie, zastúpenie uhorských šľachticov v ráde bolo však naďalej nízke. Pomer v prospech členov uhorského pôvodu výraznejšie zvýšila až éra spoločenských zmien v rokoch 1848 – 1918. V závere kapitoly napokon poskytuje zaujímavý prehľad o členstve menoslov rytierov uhorského pôvodu z rokov 1516 – 1960. Ďalšou v poradí je kapitola o erbe aristokratického rodu Amade. Poslúžil ako príklad, na základe ktorého autor F. Federmayer predstavil vývoja premeny šľachtického erbu v závislosti na genealogických, spoločenských, politických a umeleckých vplyvoch. Text i z týchto dôvodov dopĺňajú podrobné genealogické tabuľky a reprodukcie pečatí uhorských magnátov.

Prácu napokon uzatvárajú dve kapitoly z umelecko-historickej oblasti. Miroslav Čovan sústredil pozornosť na náhrobné pamiatky vybraných rodov v Šariši (domácich i prisťahovaných), rámcovo od 15. do 18. storočia. Okrem viacerých dosiaľ neuverejnených poznatkov o tamojších sepulkráliách je text zvlášť podnetný pre výskum epigrafických a heraldických pamiatok aj v iných regiónoch. Osudom šľachtických rezidencií a zbierok po rokoch 1918 a 1945 venuje pozornosť Martina Orosová. Politické zlomy, spoločenský úpadok aristokracie a jej odcudzenie voči ostatnej spoločnosti a republike sprevádzalo pustnutie, rozpredávanie, rabovanie a ničenie majetku. Zrejme aj tu niekde môžeme tušiť príčiny chladného vzťahu súčasnej i minulých generácií voči šľachte – v lokálnych podmienkach azda i so snahou zabudnúť a vytesniť z povedomia svojho olúpeného suseda. Zostá-

va smutnou skutočnosťou, že aj konfiškácia šľachtických sídiel priniesla štátu len problémy s ich údržbou a v početných prípadoch viedla k úplnej devastácii objektov. K vzácnym výnimkám patrí zachované sídlo Andrássyovcov v Betliari.

Predstavená kolektívna monografia okrem faktografickej hodnoty a inšpirácie v tematickej oblasti pozitívne zasahuje aj do sféry, ktorú zvykne nazývať vyrovnávanie sa s minulosťou. Nepochybne sem možno zaradiť i formovanie nášho súčasného vzťahu k vyššej šľachte, pričom tým nemám namysli obnovenie vzťahu v podobe z čias monarchie. Pri čítaní knihy sa v tejto súvislosti dozvedáme, že uhorská aristokracia sa vo viacerých ohľadoch javí relatívne uzavretá voči zahraničiu, k čomu prispievali jej silné domáce majetkové a politické väzby. Tu môžeme zároveň doplniť, že pri mapovaní postojov aristokracie k slovenskému prostrediu sú k dispozícii spomienky príslušníkov poslednej žijúcej generácie.² Hoci stav poznania naďalej vyžaduje detailné analytické štúdie, jednostrannosť v nazeraní na historickú úlohu aristokracie možno korigovať najmä širokým a komplexne zameraným bádáním. Popri novoveku a moderných dejinách, bohatých na rôznorodé pramene, môžeme za predpokladu medzinárodnej spolupráce azda očakávať aj prvé pokusy o komplexnejšie spracovanie dejín stredovekej šľachty. Rovnako žiaduce sú moderné syntézy dejín jednotlivých aristokratických rodov, pre ktoré už vytvárajú predpoklady napr. aj zborníky spomenuté v úvode. Zostáva preto veriť, že *Magnátske rody v našich dejinách* nezostanú ojedinelým autorským počinom, ale novozaložený Almanach SGHS postupne sprístupní ďalšie diela podobného zameralia.

Pavol Maliniak

² Ide napr. o rozhovory s Moritzom Csákyom a o sériu rozhovorov s Katherine Pálffyovou, rodenou Zichyovou. <http://www.webnoviny.sk/rozhovory/grof-moritz-csaky-dostat-majetok-sp/479782-clanok.html>; SIVOK, Ján – ŠIMKOVIC, Michal: *Divín. Svedkovia histórie*. Divín : Ing. Ján Sivok – JSS, 2009, s. 138-165.